

Slobodan Zečević
Filozofski fakultet
Nikšić

NORMATIVNA ORGANIZACIJA BOLONJSKOG SISTEMA STUDIRANJA

NORMATIVE ORGANIZATION OF THE BOLOGNA STUDY SYSTEM

ABSTRACT: The continuous volume growth of human knowledge is necessarily required the changes regarding the way in which it acquires and transfers itself. In addition, we see that the process of globalization affects all spheres of social life, including the education. The Bologna Process is an institutional response to these two particular facts. Introducing a new way of acquiring and transmitting the knowledge, in order that it be globally transferred and exchanged, necessarily results in the creation of a new organization of the system of education. This implies changes in the normative structure at all levels. The complexity of the Bologna Process causes even greater complexity in the normative structure of education. Especially as manifested in the practical implementation of the Bologna study system, where the principle requirements, as contained in laws, face with the old normative organization, which is very slowly transformed. While Western societies, that have launched the Bologna process, have enough experience, and institutional and material resources that make it possible to effectively solve the problems, the former socialist societies of Eastern Europe have a much more complex and demanding situations, regarding the fact that the transformation process still last. Therefore, the main focus in the implementation of the Bologna Process should be given to the normative level of organization that refers to a particular practice. It is necessary, with the subordinate legislation documents (statutes and regulations), to regulate all phases of the Bologna study system and make them maximally transparent and public.

Key words: knowledge, globalization, Bologna process, normative organization.

APSTRAKT: Neprestani rast obima ljudskog znanja nužno je zahtijevao promjene u načinu na koje se ono stiče i prenosi. Pored toga, svjedoci smo da proces globalizacije utiče na sve sfere društvenog života pa tako i na obrazovanje. Bolonjski proces je institucionalni odgovor posebno na te dvije činjenice. Uvođenje novog načina sticanja i prenošenja znanja sa ciljem da se ono globalno prenosi i razmjenjuje nužno rezultira stvaranjem nove organizacije sistema školovanja. To podrazumijeva promjene u normativnoj strukturi na svim nivoima. Kompleksnost Bolonjskog procesa izaziva još veću kompleksnost u normativnoj strukturi obrazovanja. Posebno se to manifestuje u praktičnoj realizaciji Bolonjskog sistema studiranja, gdje se načelni zahtjevi sadržani u zakonima susreću sa starom normativnom organizacijom, koja se veoma sporo transformiše. Dok zapadna društva koja su Bolonjski proces i pokrenula imaju dovoljno iskustva, kao i institucionalnih i materijalnih resursa koji omogućavaju da se problemi efikasno rješavaju, bivša socijalistička društva Istočne Evrope imaju mnogo složeniju i zahtjevniju situaciju, s obzirom da proces transformacije još traje. Stoga, najveću pažnju u implementaciji Bolonjskog procesa treba posvetiti ravni normativne organizacije koja se odnosi na konkretnu praksu. Neophodno je podzakonskim aktima (statutima i pravilnicima) urediti sve faze Bolonjskog sistema studiranja i učiniti ih maksimalno transparentnim i javnim.

Gljučne riječi: znanje, globalizacija, Bolonjski proces, normativna organizacija.

Opravdanost Bolonjskog procesa

Da li je Bolonjski proces, koji podrazumijeva nov i drugačiji način organizovanja visokoškolskog obrazovanja, opravdan može da se sagledava na različite načine. Dva aspekta koja u tom smislu izgledaju posebno bitna jesu kvantum znanja i proces globalizacije. Kvantum znanja dominantno predstavlja područje naučnog interesovanja i interesa, dok proces globalizacije ima poseban značaj u domenu cjelokupnog društvenog života. Drugim riječima, opravdanost Bolonjskog procesa treba tražiti s obzirom na nauku i s obzirom na društvo. Naravno, ova odvojenost nauke i društva predstavlja samo analitičko sredstvo u sagledavanju postavljenog pitanja, a ne i njihovu realnu odvojenost. Odnos nauke i društva je recipročan, tj. društveni život, pojave i procesi utiču na razvoj nauke, a naučna saznanja, istraživanja i otkrića mijenjaju društveni život. Iako naučni način saznavanja svijeta i stvaranja znanja o njemu nije jedini, činjenica je da on u XX vijeku postaje dominantno uticajan u svakom pogledu.

Kvantum znanja predstavlja količinu ili obim znanja koji u nekom trenutku postoji kao dostupan u nekoj ili u različitim oblastima društvenog života. Kada je u pitanju visokoškolsko obrazovanje svjedoci smo da se kvantum znanja neprestano uvećava do te mjere da je u toku studiranja nemoguće temeljno obuhvatiti sve što je iole vrijedno da se zna iz određene naučne oblasti. Objektivno, nijedno ljudsko biće više ne može cjelovito da ovlada postojećim kvantom znanja iz okvira neke nauke. Više to nije, kao nekad, zbog slabo razvijenih sredstava za prenošenje informacija, već zbog ogromne produkcije znanja. Enciklopedijsko znanje koje je nekada bilo ideal, utopija, postaje utopizam, ne samo nerealna i nemoguća, već i beskorisna težnja. Racionalizacija znanja se prirodno nameće kao neophodna. Kvantitet znanja prelazi u kvalitet znanja njegovom racionalizacijom. (Visoko)školsko obrazovanje je prisiljeno da od škole pamćenja postane škola mišljenja. Iako su neki autori i ranije naglašavali „da se vaspitno-obrazovni sistem zasniva na lošoj pretpostavci da je bitno pamćenje, a ne logičko i kritičko mišljenje“ te da treba izabrati da li „od učenika i studenata praviti skladišta podataka, ili ih osposobiti za samostalno i logičko rešavanje problemskih situacija, postojeći i mogućih“ (Šušnjić, 1994: 227), tek sa hiperprodukcijom znanja taj izbor postaje nužan i jasan.

Pod procesom globalizacije generalno treba podrazumijevati planetarno širenje međunarodne razmjene u različitim oblastima društvenog života. Iako se na globalizaciju veoma često gleda sa stanovišta ekonomije, pošto je taj oblik globalne međunarodne razmjene najočigledniji i najrašireniji, njen doseg je mnogo širi (politika, kultura, ekologija itd.). Ekonomska globalizacija podrazumijeva slobodan protok robe, ljudi, usluga i kapitala i samim time djeluje kao pokretač svake druge forme globalizacije. Obično se govori o tri velike ere globalizacije:

- prva, koja se vezuje za Kolumbovo otkriće Amerike 1492. godine, a njena pokretačka snaga su bile zemlje i vlade motivisane religijama ili imperijalizmom, ili njihovim kombinacijama,

- druga, koja počinje u 19. vijeku a obilježava je stvaranje multinacionalnih korporacija, u prvoj fazi zahvaljujući pojavi parne mašine i željeznice, a u drugoj potaknuta širenjem telegrafa, telefona, personalnih računara, satelita, optičkih kablova i prve verzije interneta,
- treća era započinje 2000. godine i zasniva se na moći pojedinca da saraduje i takmiči se globalno, i uočljivom smanjenju dominacije zapadne, američke i evropske bjelačke populacije (Fridman, 2007).

Savremeni globalizacioni procesi svojom dinamikom i širinom zahtjevaju, očigledno, drugačijeg pojedinca, spremnog da se uključi u nove oblike života i rada. Da bi se to postiglo, neophodno je stvaranje novog sistema vaspitanja i obrazovanja, sistema koji će pomoći pojedincu i društvu da odgovori na izazove koje nameću globalizacioni procesi. Potrebno je stvoriti takvu organizaciju, prije svega, visokoškolskog obrazovanja koji će potaknuti naučna istraživanja korisna za rješavanje problema izazvanih ogromnim brojem promjena koje globalizacija izaziva.

Bolonjski proces je dobio ime po deklaraciji koju su potpisali ministri 29 evropskih zemalja u Bolonji 19. 06. 1999. Potpisivanju *Bolonjske deklaracije* prethodile su:

- *Sorbonska deklaracija* od 25. 05. 1998. potpisana od strane ministara obrazovanja Francuske, Italije, Velike Britanije i Njemačke, na proslavi 700 godina osnivanja Univerziteta Sorbona u Parizu, u kojoj u kojoj se govori o „Evropi znanja“ i „otvorenom evropskom prostoru visokog obrazovanja“,
- *Lisabonska konvencija* razvijena od Savjeta Evrope i UNESCO-a i usvojena od strane nacionalnih predstavnika u Lisabonu 11. 04. 1997. i u međuvremenu ratifikovana od većine evropskih zemalja, a kojom se reguliše postupak priznavanja diploma u zemljama potpisnicama Konvencije,
- *Magna Charta Universitatum* donesena 18. 09. 1988. u Bolonji, povodom proslave 900 godina od osnivanja prvog univerziteta u Evropi. Povelju je potpisalo 430 rektora evropskih i vanevropskih univerziteta, a njom se definiše pojam autonomije visokoškolske ustanove, kao i osnovna načela u pogledu realizacije visokog obrazovanja.

Uloga visokoškolskog obrazovanja u odgovoru na promjene koje je od početka globalizacija najavljivala dobijala je postepeno sve jasniji oblik i u Bolonjskom procesu je doveo do formulisanja tri glavna cilja:

- *unapređenje mobilnosti* – laku pokretljivost iz jedne zemlje u drugu (u okviru evropskog prostora visokog obrazovanja) radi daljeg studiranja ili zapošljavanja;
- *unapređenje konkurentnosti* – atraktivnost evropskog prostora visokog obrazovanja i za vanevropske zemlje;
- *unapređenje zapošljavanja* – evropski prostor visokog obrazovanja široka i napredna znanja koja omogućavaju veće mogućnosti zapošljavanja.

Pored navedenih glavnih ciljeva definisani su i odgovarajući podciljevi:

- stvaranje sistema lakšeg razumijevanja i ujednačavanja diploma,
- stvaranje dvostepenog sistema diploma – bečelor/master sistem,
- uvođenje ECTS sistema ocenjivanja (evropski sistem transfera bodova),
- povećanje mobilnosti kroz uklanjanje barijera; ne samo prostorna mobilnost već i kulturalne kompetencije, ali i mobilnost među visokim školama,
- zajednički rad na povećanju kvaliteta,
- evropska dimenzija visokoškolskog obrazovanja,
- doživotno učenje,
- učešće studenata (uključivanje u sve odluke i inicijative na svim nivoima),
- povećanje atraktivnosti evropskog visokoškolskog obrazovanja,
- ujednačavanje evropskog visokoškolskog obrazovanja sa evropskim istraživačkim prostorom, posebno kroz uvođenje doktorske faze u Bolonjskom procesu.

Uporedimo li karakteristike povećanja kvantuma znanja i procesa globalizacije sa razvojem i ciljevima Bolonjskog procesa uvidjećemo da postoji njihova suštinska i strukturna povezanost i da Bolonjski proces predstavlja niz principa i pravaca djelovanja koja omogućavaju kontinuirano rješavanje problema. Opravdanost Bolonjskog procesa kao složenog sistema koji prati i usklađuje promjene koje donose hiperprodukcija znanja i proces globalizacije potpuno je jasna.

Normativna organizacija Bolonjskog procesa

Usvojene deklaracije i konvencije koje su prethodile Bolonjskom procesu, kao i njegovi postavljeni ciljevi i podciljevi samo su dobre smjernice za praktično uspostavljanje novog načina studiranja, ali nisu i njegova realizacija. Realizacija i normativna organizacija Bolonjskog procesa obaveza je država u kojima se proces sprovodi. Svaka država potpisnica dokumenata važnih za implementaciju Bolonjskog procesa u svoj sistem obrazovanja našla se pred zadatkom da izgradi normativno-pravnu strukturu koja će ga podržavati. To je prije svega značilo donošenje zakona o visokom obrazovanju u kojem se definiše njegova zasnovanost na ciljevima Bolonjskog procesa. Nakon toga treba da nastupi široka akcija donošenja pratećih podzakonskih akata (statuti, pravilnici, uredbe i sl.) unutar visokoškolskih ustanova, što podrazumijeva stvaranje normativno-pravne strukture za svaki njihov dio (upravna tijela, komisije, savjeti, studijski programi, instituti, studentske službe, biblioteke, studentskih organizacija, pravna pomoć, informativna služba itd.). Proces donošenja najviših pravnih akata u ovom domenu obično se uspješno i uglavnom podjednako brzo realizuje u svim zemljama koje su pristupile Bolonjskom procesu, što je očekivano i razumljivo, s obzirom na već potpisane dokumente, dotle donošenje podzakonskih akata i njihova primjena nailazi na manje ili veće probleme. Tendencija je da što se od vrha normativne i organizacione piramide ide na niže, to su problemi učestaliji i izraženiji. Transparentnost zakona o visokom

obrazovanju i statuta univerziteta je barem formalno maksimalna. Svako ko želi da se informiše ili da prouči šta u njima piše to i može jer se do njih veoma lako dolazi. Na internet sajtovima zakonodavne i izvršne vlasti, kao i na sajtovima univerziteta, bez ikakvog problema moguće je ih je preuzeti. Međutim, kada je potrebno preuzeti neko osnovno pravilo vezano za sam proces studiranja, kao što je npr. način na koji se zarađuju bodovi po ECTS sistemu iz pojedinih predmeta, onda je do detaljne i precizne informacije mnogo teže doći, ako je uopšte ima. Postavlja se pitanje zbog čega je to tako, tj. zbog čega u normativnoj organizaciji na nižim nivoima postoje mnogo veći problemi nego na višim? Odgovor na pitanje treba tražiti u suštini i ciljevima Bolonjskog procesa.

Ukoliko pažljivije pogledamo i razmotrimo ciljeve Bolonjskog procesa onda dolazimo do zaključka da je on dominantno usmjeren na one koji studiraju i koji se bave naučnim istraživanjima, a ne na one koji donose odluke, koji realizuju i upravljaju čitavim procesom. Čitav proces ima za cilj da maksimalno pokrene studente i naučnike da stiču, razmjenjuju i stvaraju znanja. Pri tom se polazi od elementarnih ljudskih potreba i mogućnosti, a ne od ciljeva koji prevazilaze individualne ljudske mogućnosti. Ljudsko znanje na taj način postaje ono što i jeste, društveni poduhvat, a ne individualna genijalnost. To ne negira postojanje i važnost genijalnosti, već joj omogućava da se lakše prepozna i ispolji, a to bez društvene podrške nije moguće.

Činjenica da je Bolonjski proces svojom suštinom i ciljevima dominantno okrenut studentima i naučnicima nužno upućuje na to da i njihova uloga u samom procesu treba da bude važna. To bi značilo da i u normativno-pravnoj piramidi bude adekvatno uređena. No, to očigledno nije slučaj, a razlog nisu studenti, nastavnici i naučnici, već prepreke koje postoje u prethodnom sistemu visokoškolskog obrazovanja. Organizaciona struktura visokoškolskih institucija, kao i državnih institucija koje se bave visokoškolskim obrazovanjem nije proizvod Bolonjskog procesa, već prethodnog tradicionalnog sistema školovanja koji nije bio orijentisan na studente i naučnike već na autoritet znanja i institucija. Taj autoritet će svakako i dalje imati ogromnu ulogu, ali u Bolonjskom sistemu školovanja neće biti dominantan kao ranije. Tvorci Bolonjskog procesa nisu mogli da predvide sve posljedice koje će izazvati njegova implementacija, ali su bili svjesni da će ih biti i da će za njihovo rješavanje i praćenje trebati duži vremenski period. Zato je jedanaestogodišnje iskustvo vezano za Bolonjski proces odnosi prvenstveno na formalno uspostavljanje Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA), a ne i njegovu potpunu funkcionalnost. Uvođenje Bolonjskog procesa u nacionalne sisteme visokoškolskog obrazovanja u Evropi predstavljalo je prvu fazu tog procesa, a sljedeće treba da budu okrenute primjeni ciljeva i daljem razvoju procesa. Ta prva faza je u različitim zemljama Evrope imala drugačiju dinamiku i specifičnosti s obzirom na razvijenost samih zemalja. Već sama činjenica da su pokretači ideje o Bolonjskom procesu razvijene države zapadne Evrope upućuje na to da njegovo formalno uvođenje neće biti isto.

Normativna organizacija Bolonjskog procesa treba da znači organizovano i funkcionalno povezivanje elemenata normativno-pravne strukture koja se još

uvijek stvara postepeno zamjenjujući prethodnu koja još nije mogla da se transformiše. Otpori tranziciji i transformaciji unutrašnje strukture visokoškolskih ustanova su očekivani i njih će i dalje biti, jer promjene uvijek dovode do promjene u strukturi interesa i moći, što nužno dovodi do sukoba. Konkretno, kada je Bolonjski proces u pitanju čini se da moć studenata raste, a nastavnika i institucija slabi, te da se znanje i sposobnosti i jednih i drugih smanjuju, što kod mnogih izaziva sumnju i nevjericu u vrijednost Bolonjskog procesa. Međutim, takav dojam se stiče samo ukoliko se stvari posmatraju iz ugla tradicionalnog sistema obrazovanja i ne uvažavaju činjenice kao što su ogroman rast kvantuma znanja i proces globalizacije. Te činjenice ne mogu se ignorisati. Da bi rast kvantuma znanja mogao da se nastavi njegovi nosioci moraju da budu svi koji učestvuju u procesu njegovog prenošenja i stvaranja. Znanje na taj način postaje mnogo veći izvor moći kako za studente, tako i za nastavnike i institucije visokog obrazovanja. U tom smislu, normativna organizacija Bolonjskog procesa predstavlja sistematsko osmišljavanje pravila i njihove primjene sa ciljem efikasnijeg sticanja, prenošenja i razvoja znanja.

L i t e r a t u r a

- Avramović, Z. (2007), Znanje, neznanje i pogrešno znanje u školi, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 39(1), 69-85.
- Fridman, L. T. (2007), Svet je ravan – kratka istorija XXI veka, Beograd: Dan Graf.
- Šušnjić, Đ. (1994), *Dijalog i tolerancija*, Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- <http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/bolognaprocess.htm> (pristup, 25. 10. 2010).
- http://pedagogikafakultet.com.ba/?page_id=1198 (pristup, 25. 10. 2010).